

Гр. 21-0, 21-д, 21-т.

11.01.21 – 15.01.21

Заняття № 1.

Розділ №1. 1. Фізичні основи механіки.

Тема заняття. Кінематика матеріальної точки.

Динаміка та закони збереження в механіці.

План.

1. Кінематика матеріальної точки у класичній механіці, основні поняття.
2. Рівномірний, рівноприскорений, обертальний рух.
3. Вільне падіння, прискорення вільного падіння.
4. Основні поняття динаміки в класичній механіці.
5. Основне рівняння динаміки, закони Ньютона.
6. Поняття динаміки неконсервативного руху, дисипативні сили тертя
7. Імпульс. Момент імпульсу. Закони збереження енергії.

Література

**Основна: В.Ф.Дмитрієва; Фізика; Навч. Посіб.. – К.; Техніка, 2008.
– 648 с.**

**Додаткова: Фізика: Довідник з прикладами розв'язування задач /
Ю.А.Соколович. Г.С.Богданова, - 2-ге вид. – Х. : Видавництво
«Ранок»,**

Розділ 1. Фізичні основи механіки.

Кінематика матеріальної точки.

Додаток №1.

Основні формули.

Кінематичне рівняння руху матеріальної точки вздовж осі x : $x = f(t)$,
де $f(t)$ - деяка функція від часу.

Шлях:

$$s=s(t),$$

де $s(t)$ - відрізок траєкторії (завжди додатній), пройдений тілом за час t .

Миттєва швидкість:

$$V_x = \frac{dx}{dt}.$$

Середня шляхова (скалярна) швидкість:

$$\langle V \rangle = \frac{\Delta s}{\Delta t},$$

де Δs - шлях, пройдений точкою за інтервал часу

$$\Delta t = t_2 - t_1.$$

Миттєве прискорення:

$$w_x = \frac{dv_x}{dt} = \frac{d^2x}{dt^2}.$$

Середнє прискорення:

$$\langle w_x \rangle = \frac{\Delta V_x}{\Delta t}.$$

Приклад розв'язування задач.

Задача 1. Залежність пройденого тілом шляху від часу задається рівнянням

$$s = 3 + 2t + 0.1t^2 + 0.2t^3 + 0.5t^4 \text{ (м)}$$

Знайти величину швидкості та прискорення тіла для моменту часу $t_1=0$ і $t_2=5$ с. Визначити середню швидкість і середнє прискорення в інтервалі від 0 до 5с.

Розв'язок:

Знаходимо швидкість і прискорення так:

$$V = \frac{ds}{dt}; w = \frac{dv}{dt}$$

$$V = 2 + 0.2t + 0.6t^2 + 2t^3 \text{ (1.1)}$$

$$w = 0.2 + 1.2t + 6t^2 \text{ (1.2)}$$

Обчислюємо числові значення v і w для моментів часу $t_1 = 0$ і $t_2 = 5$ с.

$$V_1 = 2 \text{ м / с}; \quad w_1 = 0.2 \text{ м / с}^2$$

$$V_2 = 2 + 0.2 \cdot 5 + 0.6 \cdot 5^2 + 2 \cdot 5^3 = 268 \text{ м / с}$$

$$w_2 = 0.2 + 1.2 \cdot 5 + 6 \cdot 5^2 = 156.2 \text{ м / с}^2$$

З формул (1.1) і (1.2) бачимо, що рух не буде рівнозмінним, і спрощені формули

$$\langle V \rangle = \frac{v_1 + v_2}{2}; \quad \text{і} \quad \langle w \rangle = \frac{w_1 + w_2}{2}$$

для знаходження середньої швидкості і середнього прискорення застосувати не можна.

Середню швидкість і середнє прискорення знаходимо по загальних формулах:

$$\langle V \rangle = \frac{s(t_2) - s(t_1)}{t_2 - t_1}; \quad \langle w \rangle = \frac{v(t_2) - v(t_1)}{t_2 - t_1} \quad (1.3)$$

Підставивши у формули (1.3) числові значення s і v , визначимо середні значення швидкості і прискорення:

$$\langle V \rangle = \frac{3 + 2 \cdot 5 + 0.1 \cdot 5^2 + 0.2 \cdot 5^3 + 0.5 \cdot t^4}{5} = 70 \text{ м/с}$$

$$\langle w \rangle = \frac{258 - 2}{5} = 130.5 \text{ м/с}^2$$

Відповідь:

$$v_1 = 2 \text{ м/с}; \quad v_2 = 268 \text{ м/с};$$

$$w_1 = 0.2 \text{ м/с}^2; \quad w_2 = 156.2 \text{ м/с}^2;$$

$$\langle V \rangle = 70 \text{ м/с}; \quad \langle w \rangle = 130.5 \text{ м/с}^2$$

Кінематика обертального руху матеріальної точки.

Основні формули.

Кут повороту:

$$\bar{\varphi} = \bar{\varphi}(t), \quad \text{при } R = \text{const.}$$

Кутова швидкість:

$$\vec{\omega} = \frac{d\vec{\varphi}}{dt}$$

Кутове прискорення:

$$\vec{\beta} = \frac{d\vec{\omega}}{dt}$$

Модуль тангенціального прискорення:

$$a_\tau = \frac{dv}{dt} = \beta \cdot R,$$

де v – модуль лінійної швидкості точки, яка обертається, R – радіус обертання.

Модуль нормального прискорення:

$$a_n = \frac{v^2}{R} = \omega^2 \cdot R$$

Модуль повного прискорення:

$$a = \sqrt{a_n^2 + a_\tau^2}$$

Кут між повним прискоренням $\vec{a}$ і нормальним $\vec{a}_n$

$$\varphi = \arccos \frac{a_n}{a}$$

Приклад розв'язування задач

Задача 1. Колесо обертається так, що залежність кута повороту радіуса колеса від часу задається рівнянням:

$$\varphi = A + B \cdot t + C \cdot t^2 + D \cdot t^3,$$

де $B = 1 \text{ рад}/\text{с}$, $C = 1 \text{ рад}/\text{с}^2$, $D = 1 \text{ рад}/\text{с}^3$.

Знайти кутову швидкість, кутове, тангенціальне і повне прискорення колеса, його радіус і лінійну швидкість, якщо відомо, що до кінця другої секунди руху нормальне прискорення точок, що лежать на ободі колеса,

$$w_n = 3.46 \cdot 10^2 \text{ м}/\text{с}^2$$

Розв'язок. Кутову швидкість знаходимо як першу похідну по часу від кута φ :

$$\omega = \frac{d\varphi}{dt} = B + 2 \cdot C \cdot t + 3 \cdot D \cdot t^2$$

$$\omega = 1 + 2 \cdot 1 \cdot 2 + 3 \cdot 1 \cdot 2^2 = 17 \text{ (рад/с)}$$

Кутове прискорення знаходимо як першу похідну від ω :

$$\beta = \frac{d\omega}{dt} = 2 \cdot C + 6 \cdot D \cdot t =$$

$$= 2 \cdot 1 + 6 \cdot 1 \cdot 2 = 14 \left(\frac{\text{рад}}{\text{с}^2} \right)$$

Кутова швидкість ω і доцентрове прискорення зв'язані таким співвідношенням:

$$w_n = \omega^2 \cdot R$$

звідки знаходимо радіус

$$R = \frac{w_n}{\omega^2}$$

Перевіримо розмірність R :

$$[R] = \frac{[w_n]}{[\omega^2]} = \frac{\text{м}/\text{с}^2}{1/\text{с}^2} = \text{м}$$

Підставивши числові значення, отримаємо:

$$R = \frac{3.46 \cdot 10^2}{17^2} = 1.2 \text{ (м)}$$

Знаходимо лінійну швидкість за формулою:

$$V = \omega \cdot R$$

$$[V] = [1/c] \cdot [m] = [m/c].$$

Обчислюємо:

$$v = 17 \cdot 1.2 = 20.4 (m/c)$$

Використовуючи зв'язок між кутовим і тангенціальним прискоренням, знайдемо:

$$w_{\tau} = \beta \cdot R$$

$$[w_{\tau}] = [\beta] \cdot [R] = 1/c^2 \cdot m = m/c^2$$

Обчислюємо:

$$w_{\tau} = 12 \cdot 14 = 16,8 (m/c^2)$$

Знаходимо повне прискорення:

$$w = \sqrt{w_n^2 + w_{\tau}^2} = \sqrt{(346)^2 + (16,8)^2} = 346,4 (m/c^2).$$

Відповідь:

$$\omega = 16 \text{ рад/с}; \beta = 14 \text{ рад/с}^2;$$

$$R = 1.2 \text{ м}; v = 20.4 \text{ м/с};$$

$$w_{\tau} = 16.8 \text{ м/с}^2; w = 346.4 \text{ м/с}^2$$

Динаміка поступального руху матеріальної точки. Закони Ньютона.

Основні формули.

Імпульс (кількість руху) матеріальної точки масою m , що рухається зі швидкістю $\vec{V}$:

$$\vec{p} = m \cdot \vec{v}.$$

Другий закон Ньютона:

$$d\vec{p} = \vec{F} \cdot dt$$

$$\text{або: } m \cdot \vec{w} = \vec{F}, \text{ при } m = \text{const},$$

де $\vec{F}$ - сила, що діє на точку.

Закони збереження енергії та імпульсу.

Основні формули.

Повна механічна енергія невзаємодіючої частинки в полі консервативних сил

$$E_i = T_i + U_i = \text{const},$$

де T_i - кінетична енергія, U_i - потенціальна енергія частинки.

Потенціальна енергія тіла в полі тяжіння Землі:

$$U = m \cdot g \cdot h$$

де h - висота тіла над рівнем, прийнятим за початок відліку потенціальної енергії.

Потенціальна енергія гравітаційної взаємодії

$$U = -G \cdot \frac{m_1 \cdot m_2}{r^2}$$

де G - гравітаційна постійна; m_1, m_2 - маси тіл; r - відстань між ними.

Потенціальна енергія пружно деформованої пружини:

$$U = \frac{k \cdot x^2}{2}$$

де k - жорсткість пружини, x - абсолютна деформація.

Робота, виконана зовнішніми силами:

$$A = E_2 - E_1$$

Закон збереження імпульсу системи N тіл ($\vec{p}_i$ - імпульс одного тіла)

$$\sum_{i=1}^N \vec{p}_i = \text{const}$$

Швидкість двох куль після абсолютно непружного центрального удару:

$$\vec{u} = \frac{m_1 \cdot \vec{v}_1 + m_2 \cdot \vec{v}_2}{m_1 + m_2}$$

Швидкість двох куль після абсолютно пружного центрального удару:

$$\vec{u}_1 = \frac{2 \cdot m_2 \cdot \vec{v}_2 + (m_1 - m_2) \cdot \vec{v}_1}{m_1 + m_2} \quad \vec{u}_2 = \frac{2 \cdot m_1 \cdot \vec{v}_1 + (m_2 - m_1) \cdot \vec{v}_2}{m_1 + m_2}$$

де m_1 і m_2 - маси куль; $\vec{v}_1$ і $\vec{v}_2$ - їх швидкості до удару.

Приклади розв'язання задач.

Приклад 1. Куля масою 9 г , швидкість якої 600 м/с , попадає в дерев'яну стінку й застрягає в ній. Знайти середню силу удару й імпульс, отриманий стінкою, якщо час зіткнення 10 мс .

Дано: $m = 9 \text{ г} = 9 \cdot 10^{-3} \text{ кг}$; $v = 600 \text{ м/с}$; $\Delta t = 10 \text{ мс} = 10 \cdot 10^{-3} \text{ с}$

$$\langle F \rangle - ?; \quad \Delta p_c - ?$$

Розв'язання. Відповідно до закону збереження імпульсу для довільної замкнутої системи тіл сумарний імпульс системи з часом не змінюється. Це означає, що

$$\sum_{i=1}^N m_i v_i = \text{const.}$$

Куля до удару мала імпульс $m v$. Оскільки удар непружний, то цей імпульс буде повністю переданий стінці

$$\Delta p_c = m v,$$

де Δp_c – зміна імпульсу стінки; $m v$ – зміна імпульсу кулі.

За другим законом Ньютона для середніх значень маємо

$$\langle F \rangle \Delta t = \Delta p_c = m v.$$

Звідки середня сила удару кулі $\langle F_c \rangle$ дорівнює

$$\langle F \rangle = \frac{m v}{\Delta t}.$$

Проведемо необхідні розрахунки:

$$\Delta p_c = m v = 9 \cdot 10^{-3} \cdot 600 = 5,4 \text{ кг} \cdot \text{м/с};$$

$$\langle F \rangle = \frac{\Delta p_c}{\Delta t} = \frac{5,4}{10 \cdot 10^{-3}} = 5,4 \cdot 10^2 \text{ Н}.$$

При цьому сила $\langle F_c \rangle$ спрямована вздовж вектора початкової швидкості кулі, яку вона мала перед ударом.

Приклад 2. У кузов візка з піском загальною масою 40 кг , що рухається горизонтально зі швидкістю 5 м/с , попадає камінь масою 10 кг і застрягає в піску. Знайти швидкість візка після зіткнення з каменем, якщо камінь перед попаданням у візок летів зі швидкістю 5 м/с під кутом 60° до горизонту назустріч візку. Сили зовнішнього опору руху візка не враховувати.

Дано: $M = 40 \text{ кг}$; $v_1 = 5 \text{ м/с}$; $m = 10 \text{ кг}$; $v_2 = 5 \text{ м/с}$; $\alpha = 60^\circ$
 $u = ?$

Розв'язання. Оскільки силами опору в задачі можна знехтувати, то для такого руху система є замкнутою й для цієї системи тіл виконується закон збереження імпульсу (точніше, закон збереження горизонтальної складової імпульсу).

Запишемо закон збереження імпульсу в напрямі руху візка

$$M v - m v \cos \alpha = (M + m) u,$$

де M – маса візка з піском; m – маса каменя; v – швидкість візка;

$v \cos \alpha$ – горизонтальна складова швидкості каменя;

u – швидкість візка і каменя після непружної взаємодії.

Звідки одержуємо

$$u = \frac{M v - m v \cos \alpha}{M + m} = \frac{40 \cdot 5 - 10 \cdot \cos 60}{40 + 10} = 3,5 \text{ м/с}.$$

**Динаміка обертального руху. Момент сили.
Момент інерції, момент імпульсу**

Основні формули.

ОБЕРТАЛЬНИЙ РУХ	ПОСТУПАЛЬНИЙ РУХ
$\vec{\omega}$ -кутова швидкість	$\vec{V}$ -лінійна швидкість
$\vec{\beta} = \dot{\vec{\omega}}$ -кутове прискорення	$\vec{w} = \dot{\vec{v}}$ -лінійне прискорення
J -момент інерції	m -маса
$\vec{L} = J \cdot \vec{\omega}$ -момент імпульсу	$\vec{P} = m \cdot \vec{v}$ -імпульс тіла
$\varphi = \omega \cdot t$ -кут повороту при рівномірному обертанні	$s = v \cdot t$ -шлях при рівномірному русі
$\varphi = \varphi_0 + \omega_0 \cdot t \pm \frac{\beta \cdot t^2}{2}$ -кут повороту при рівнозмінному обертанні по колу	$s = s_0 + v_0 \cdot t \pm \frac{a \cdot t^2}{2}$ -шлях при рівнозмінному прямолінійному русі
$\dot{\vec{L}} = \vec{M}$ або $J \cdot \vec{\beta} = \vec{M}$ -основний закон динаміки обертального руху	$\dot{\vec{P}} = \vec{F}$ або $m \cdot \vec{w} = \vec{F}$ ($m = const$) - другий закон Ньютона
$T = \frac{1}{2} \cdot J \cdot \omega^2$ -кінетична енергія тіла, що обертається навколо нерухомої осі	$T = \frac{1}{2} \cdot m \cdot v^2$ -кінетична енергія при поступальному русі
$dA = M \cdot d\varphi$ -робота при обертанні	$dA = F_s \cdot ds$ -робота при поступальному русі

Приклад розв'язування задач.

Задача 1. Маховик, момент інерції якого $245 \text{ кг} \cdot \text{м}^2$ обертається, роблячи 20 об/с. Через хвилину після того, як на нього перестав діяти обертовий момент, він зупинився. Знайти: 1) момент сил тертя; 2) число обертів, які зробив маховик до зупинки.

Обертальний рух маховика проходить тільки під дією моменту сил тертя і є рівносповільненим. Запишемо для нього основний закон динаміки обертального руху.

$$M = \beta \cdot J \quad (1.26)$$

Кутове прискорення зручно знайти з формули:

$$\beta = \frac{\omega_0 - \omega_k}{t} \quad (1.27)$$

Підставивши β з формули (1.27) в формулу (1.26) і врахувавши, що $\omega_k = 0$, маємо:

$$M = \frac{J \cdot \omega_0}{t}$$

За означенням $\omega_0 = 2 \cdot \pi \cdot \nu_0$, тому:

$$M = \frac{2 \cdot \pi \cdot \nu_0 \cdot J}{t}$$

Перевіримо розмірність:

$$[M] = \frac{[J] \cdot [\nu_0]}{[t]} = \frac{\text{кг} \cdot \text{м}^2 \cdot \text{с}^{-1}}{\text{с}} = \text{кг} \cdot \frac{\text{м}^2}{\text{с}^2} = \text{Н} \cdot \text{м}$$

Проводимо обчислення:

$$M = \frac{2 \cdot 3.14 \cdot 20 \cdot 245}{60} = 513 \text{ (Н} \cdot \text{м)}$$

Кількість обертів знайдемо за формулою:

$$N = \frac{\varphi}{2 \cdot \pi}$$

де φ -кутовий шлях, здійснений маховиком за час t .

$$\varphi = \omega_{cp} \cdot t; \quad \omega_{cp} = \frac{\omega_0}{2} = \pi \cdot \nu_0$$

Враховуючи це, знаходимо число обертів:

$$N = \frac{\nu_0 \cdot t}{2}$$

Проводимо обчислення:

$$N = \frac{20 \cdot 60}{2} = 600$$

Відповідь: $M = 513 \text{ Н} \cdot \text{м}$, $N = 600$

Закон збереження енергії і моменту імпульсу при обертальному русі.

Основні формули.

Закон збереження моменту імпульсу:

$$J \cdot \vec{\omega} = \text{const},$$

де J -момент інерції тіла; $\vec{\omega}$ -його кутова швидкість.

Кінетична енергія тіла, що обертається навколо осі, яка в свою чергу рухається поступально зі швидкістю v

$$T = \frac{1}{2} \cdot m \cdot v^2 + \frac{1}{2} \cdot J \cdot \omega^2$$

Виконайте наступні завдання:

1. Скласти конспект за планом, користуючись підручником Фізика, В.Ф. Дмитрієва, короткі висновки: с.62-65, с.103-104, с.140

2. Записати основні формули (див. Додаток №1).

3. Дати відповіді на питання:

- Які основні поняття розкриває кінематика матеріальної точки?
- За якими основними правилами можна описати обертальний рух навколо нерухомої осі?
  - Який зв'язок існує між лінійною та кутовою швидкостями, між тангенціальним і кутовим прискореннями?
  - Дайте поняття консервативних і неконсервативних систем тіл.

3. Користуючись зразками розв'язування задач, розв'язати задачі:

Задача 1. Матеріальна точка рухається прямолінійно. Рівняння її руху $s=2+3t+0,01t^3$ (s - в метрах, t - в секундах). Які швидкість та прискорення точки в момент часу $t_1=0$, та $t_2=10$ с? Які середні величини швидкості та прискорення за перші 10 с руху ?

Задача 2. З яким прискорення тіло ковзатиме по похилій площині, якщо кут нахилу 30° і коефіцієнт тертя 0,1 ?

Задача 3. Маховик, приведений в рівноприскорене обертання зробивши 60 повних обертів, дістав кутову швидкість, що відповідає 360 об/хв. Визначити кутове прискорення маховика та час рівноприскореного обертання.

Задача 4. Вантаж вагою 1000 н, підвішений до канату, рухається з прискоренням $0,3 \text{ м/сек}^2$. Визначити силу натягу канату, якщо вантаж: 1) піднімався рівноприскорено; 2) піднімався рівносповільнено; 3) опускався рівноприскорено; 4) опускався рівносповільнено.

Домашнє завдання:

Опрацювати конспект л., підручник В.Ф.Дмитрієва; Фізика. Короткі висновки: с.62-65, с.103-104, с.140.

Розв'язати задачі.

Задача 1. На воді ставка стоїть човен, на кормі якого є людина. Наскільки зміститься човен, якщо людина перейде з корми на ніс? Маса людини 70 кг, маса човна 360 кг, його довжина 3,5 м (опором води знехтувати).

Задача 2. Яку найбільшу швидкість може розвинути велосипедист, проїжджаючи заокруглення радіусом 40 м, якщо коефіцієнт тертя між шинами й асфальтом дорівнює 0,4? Який кут відхилення велосипеда від вертикалі при цій швидкості?